

Ergenlerde Akran Zorbalığını Konu Alan “Klass” Adlı Filmin Ekolojik Sistemler Kuramı Açısından İncelenmesi

An Investigation of the Film Named "Klass" That is on Peer Bullying in Adolescents in Terms of Ecological Systems Theory

Ertuğrul TALU^{1*} İlknur Aycan ELMAS²

¹Dr. Öğr. Üyesi, Ahi Evran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, etalu@ahievran.edu.tr, orcid.org/0000-0002-3062-6130 *Sorumlu Yazar

²Öğrenci, Lisans, Ahi Evran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ilknuraycanelmas@gmail.com, orcid.org/0000-0002-2915-8958

Geliş tarihi/Received :31.10.2020

Kabul tarihi/Accepted:28.11.2020

Yayın tarihi/Published:15.12.2020

ÖZET

Akranlar arasında yaygın olarak görülen zorbalık davranışları ciddi bir toplumsal problem olma özelliğini her geçen gün artan bir önemde sürdürmektedir. Özellikle de ergenler arasındaki zorbalık davranışlarını etkileyen çevresel faktörleri bilmek bu konudaki mücadele yöntemlerinin planlanmasında ve etkililiğinin artırılmasında önemli olacaktır. Bu çalışmanın amacı ergenlerde akran zorbalığını konu alan “Klass” adlı filmin Bronfenbrenner’in Ekolojik Sistemler Kuramı temelinde analiz edilmesidir. Bu amaç doğrultusunda yönetmenliğini Ilmar Raag’ın yaptığı 2007 Estonya yapımı “Klass” adlı film incelenmiştir. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler Bronfenbrenner’in Ekolojik Sistemler Kuramındaki sistemler yaklaşımına göre içerik analizine tabi tutulmuştur. Elde edilen bulgulara göre “Klass” adlı filmin ergenlerdeki akran zorbalığı türlerinden en fazla fiziksel ve sözel zorbalığı ele aldığı bunu diğer zorbalık türlerinin izlediği ayrıca filmdeki akran zorbalığına ilişkin yer verilen olayların Bronfenbrenner’in Ekolojik Sistemler Kuramındaki mikrosistemden kronosisteme kadar tüm sistem katmanlarıyla ilişkisinin olduğunu ve bu sistemlerden etkilendiği tespit edilmiştir. Sonuç olarak “Klass” adlı filmin ergenlerde akran zorbalığının çevresel faktörlerle olan ilişkisini açıklamada ve zorbalığın boyutlarına dikkat çekmede önemli bir aracı rol oynadığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Akran zorbalığı, ergenlik, ekolojik sistemler kuramı, klass filmi

ABSTRACT

Bullying behaviors, which are common among peers, are becoming increasingly important as a serious social problem. It will be important to know the environmental factors that affect bullying behaviors, especially among adolescents, in planning methods of interventions and increasing their effectiveness. The aim of this study is to analyze the film named "Klass", which is about peer bullying in adolescents, on the basis of Bronfenbrenner's Ecological Systems Theory. For this purpose, the 2007 Estonian film "Klass" directed by Ilmar Raag was examined. The research was carried out using the document analysis method, one of the qualitative research methods. The data obtained were subjected to content analysis according to the systems approach of Bronfenbrenner's Ecological Systems Theory. According to the findings obtained, it was seen that the movie named “Klass” mostly deals with physical and verbal bullying among the types of peer bullying in adolescents, followed by other bullying types. In addition, it has been determined that the events related to peer bullying in the film are related to all system layers from the microsystem to the chronosystem in Bronfenbrenner's Ecological Systems Theory and are affected by these systems. As a result, it can be said that the movie “Klass” plays an important mediating role in explaining the relationship of peer bullying in adolescents with environmental factors and in drawing attention to the dimensions of bullying.

Keywords: Peer bullying, Adolescence, Ecological systems theory, Klass movie

GİRİŞ

Ergenlik, çocukluktan yetişkinliğe geçişte önemli ve kritik bir gelişim dönemi olarak tanımlanmaktadır. Scholl ve Holman (1981)'a göre ergenlik, çocukluğun güvenli ve sakin dünyasından yetişkinliğin bilinmeyen ve güvensiz dünyasına bir geçiş sürecidir. Bu dönemle birlikte bireyler çevrelerindeki diğer bireylerle çocukluk yıllarından çok daha farklı bir şekilde yeni ilişkiler kurma eğilimi içerisine girerler ve bu ilişkiler içerisinde şüphesiz en özel ve etkili olanı ise akranlarıyla kurdukları ilişkilere (Bayhan ve Işıtan, 2010; De Goede, Branje, Delsing ve Meeus, 2009). Ergenlerin akran gruplarıyla kurdukları bu ilişkilerinin olumlu birçok işlevinin olacağı gibi olumsuz birçok işlev ve etkisinin de olacağı aşikârdır (Esen, 2003). Akran ilişkilerinde yaşanabilecek bu olumsuzluklardan bir tanesi de kuşkusuz akran zorbalığıdır.,

Olweus (1995) zorbalığı “fiziksel ve ruhsal olarak güçlü olan biri tarafından sürekli ve kasıtlı olarak saldırganlığa maruz kalma” olarak tanımlamaktadır. Zorbalık akranlar arasında tek boyutlu ilerleyen bir süreç değildir. Özellikle de okul ortamındaki ergenler arasında yaygın bir şiddet davranışı olan zorbalık; zorba ve kurban arasında bir güç farkı bulunduran, belirli aralıklarla tekrarlanan akran saldırganlığı-okul zorbalığı gibi kavramlarla da anılan çok boyutlu bir şiddet davranışıdır (Jia ve Mikami, 2018). Zorbalık başka bir boyutuyla akranların güçlerini sistematik olarak birbirlerine karşı kötüye kullanmaları olarak da tanımlanmaktadır (Menesini ve Salmivalli, 2017). Akran zorbalığından bahsederken her zorbanın zamanında bir kurban olabileceği, her kurbanın da gelecekte bir zorba olabileceği unutulmamalıdır. Diğer yandan zorbalık hoş olmayan sosyal karşılaşmaların ve dışlayıcılığın ötesinde, bir kişiye hem fiziksel hemde psikolojik olarak zarar verme davranışı olarak da ele alınmaktadır (Farrington, 1993; O'Donnell, 2015).

Literatürde zorbalığın birçok farklı türünden söz edilmesine rağmen genellikle Olweus'un oluşturduğu sınıflandırmanın daha yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Olweus (1993) zorbalığı “fiziksel zorbalık, sözel zorbalık ve sosyal dışlama-izolasyon zorbalığı” şeklinde üç boyutta ele almıştır.

Fiziksel zorbalık: Fiziksel zorbalık daha çok şiddet içerikli davranışlar olarak nitelendirilebilecek ve kolay gözlemlenebilecek zorbalık türlerinden birisidir. Vurma, itme, yumruk atma, çelme takma, tekme atma, tükürme, saçını çekme gibi fiziksel temasları içermektedir. Fiziksel zorbalıkta zorba ve kurban arasında diğer zorbalık türlerinde olduğu gibi güç farkı bulunmaktadır (Güven, 2015; Olweus,1993; Pişkin ve Ayas, 2011).

Sözel zorbalık: En sık karşılaşılan zorbalık biçimlerinden birisidir. Aşağılayıcı dil kullanma, küfürlü konuşma, lakap takma, bedensel eksikliklerle alay etme, ait olunan kültüre karşı aşağılayıcı ifadeler kullanma, aile değerlerini ve ebeveynleri aşağılama gibi durumlar sözel zorbalık kapsamında değerlendirilebilir (Gültekin, 2003; Güvenir, 2008).

Sosyal dışlama -İzolasyon zorbalığı: Zorbalık sadece bir eylem sonucu ortaya çıkmayabilir. Bazı durumlarda eylemsizlik davranışı da zorbalığa neden olabilmektedir. Bu zorbalık biçimi, sosyal gruplardan bireyin kasıtlı olarak dışlanması veya grup içindeki bireyi yok sayma, onu görmezden gelme ve yıldırma davranışları olarak tanımlanmaktadır. Bu zorbalık türü fiziksel ve sözel zorbalıktan daha zor tespit edilen bir zorbalık türüdür ve aynı zamanda birey üzerinde yıkıcı bir psikolojik etkinin oluşmasına neden olabilmektedir (Güven, 2015; Pişkin ve Ayas, 2011).

Yukarıda belirtilen bu zorbalık türlerinden, fiziksel ve sözel zorbalık dışarıdan daha kolay gözlenebildiği için doğrudan zorbalık türleri olarak tanımlarken, sosyal dışlama-izolasyon zorbalığı ise fiziksel ve sözel zorbalık kadar dışarıdan net gözlenemediği için dolaylı zorbalık türü olarak değerlendirilmektedir (Schwartz, Farver, Chang ve Lee-Shin, 2002).Bu yaygın rastlanan üç zorbalık türünün yanı sıra söylenti zorbalığı, eşya zorbalığı, cinsel zorbalık ve siber zorbalık gibi farklı zorbalık türlerinin ergenlerde sıklıkla rastlanan zorbalık türlerinden olduğu ifade edilmektedir (Ayas ve Pişkin, 2015; Elliott, 2002; Holt, Bowman, Alexis ve Murphy, 2018; Lee, 2004; Li, 2006; Slonje ve Smith, 2008; Thomas, Connor ve Scott, 2015).

Söylenti zorbalığı: Bu zorbalık türü sözel zorbalığa benzetilebilmektedir. Ancak aralarında önemli bir fark vardır. Sözel zorbalıkta zorba kurbanıya yönelen hakaret içerikli ve rencide edici sözcükleri kullanırken söylenti zorbalığında direkt kurbanıya yönelen bir sözel saldırı yoktur. Zorba kurban hakkında bazı özel bilgileri (gerçek ya da kurmaca) onun bilgisi ve izni olmadan başkalarıyla paylaşır. Bu açıdan bu zorbalık türü şekil itibari ile diğer zorbalık türlerinden farklılaşmakta ve zorbaca davranış ertelenmiş olarak kurbanı dolaylı olarak ulaşmaktadır. Söylenti zorbalığında hedef kurban olsa da araçlar kullanılarak zorbalık yapılmaktadır (Kepenkçi ve Çınkır, 2006; Li, 2006; Pişkin, 2002).

Eşya zorbalığı: Bu zorbalık türü zorbanın kurbanıya ait olan özel eşyaları zorla alması olarak tanımlanabilmektedir. Eşya zorbalığının hırsızlıktan farklı olarak kasten ve açık bir şekilde yapılmasıdır. Eşya zorbalığı yapan zorba kurbanıya ait olan özel bir eşyaya onun gözü önünde kaba kuvvetini kullanarak el koymaktadır. Bu açıdan bakıldığında eşya zorbalığında temel amaç eşyaya sahip olmak değil kurbanı aşağılamaktır. Zorbalar kurbanın eşyalarına kaba kuvvet ile sahip olarak kurbanda güvensizlik ve yetersizlik duygularını oluştururlar. Bazı durumlarda zorbalar kurbanın eşyalarına el koymak yerine o eşyalara zarar vermeyi tercih edebilmektedirler. Eşyalarına zarar verildiğini gören ve bu durum karşısında bir şey yapamayan kurbanlar ezilmişlik hissedebilirler. Kimi durumlarda ise zorbalar kurbanın eşyalarına zarar vererek bu yolla onlara güvende olmadıkları mesajını verirler (Dracic, 2009; Ayas ve Pişkin, 2011).

Cinsel zorbalık: Bu zorbalık türü içerisinde elle sarkıntılık etmek, cinsel içerikli sözcükler kullanmak, kızların eteklerini açmak, erkeklerin pantolonlarını indirmek gibi cinsel içerikli davranışları barındırmaktadır. Her zorbalık türünde olduğu gibi cinsel zorbalıkta da zorba kurban üzerinde baskı oluşturmak ve onu aşağılamak istemektedir (Kepenkçi ve Çınkır, 2006).

Siber zorbalık: Son yıllarda teknolojideki ilerlemeler nedeniyle siber zorbalık (cyber bullying) adı verilen yeni bir zorbalık türü ortaya çıkmıştır. Siber zorbalık; bilgisayar, cep telefonu ve diğer iletişim teknolojileri yoluyla bir bireye veya bir gruba karşı kasıtlı ve tekrarlanan taciz eylemleri olarak tanımlanmaktadır. Bu zorbalık türünde rahatsız edici SMS ve e-postalar göndermek veya sosyal iletişim sitelerini (Whatsapp, Facebook.com) kullanarak kişileri rahatsız etmek ve kişiden habersiz olarak onun ismini ve fotoğraflarını kullanmak, paylaşmak gibi davranışları içermektedir (David-Ferdon ve Hertz, 2007; Dempsey, Sulkowsky, Nichols ve Storch, 2009).

Akran zorbalığının çocukların ve ergenlerin bireysel özelliklerinden kaynaklanan tek yönlü bir problem olmanın ötesinde aile, okul, arkadaş ilişkileri, öğretmen tutumu ve içinde yaşanılan kültürün de rol oynadığı çok boyutlu ve karmaşık bir problem olduğu bilinmektedir (Doğan, 2010). Akran zorbalığının bu çok boyutlu yapısı, farklı türlerinin oluşu ve zorbalık olayına zemin hazırlayan çevresel faktörlerinin varlığı düşünüldüğünde Bronfenbrenner'in Ekolojik Sistemler Kuramı'nın bu çok boyutlu ve kompleks davranış yapısını açıklamakta temel bir çerçeve sunabileceği düşünülmektedir (Espelage ve Swearer, 2003).

Bronfenbrenner'in Ekolojik Sistemler Kuramında çocuk veya ergenin gelişimini doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen beş farklı sistem yapısından bahsedilmektedir. Bu sistemler mikrosistem, mezosistem, ekzosistem, makrosistem ve kronosistem olarak sıralanmaktadır (Boyd ve Bee, 2006; Drakenberg ve Vincenti-Malmgren, 2013).

Mikrosistem: Çocuğun veya ergenin günlük hayatta karşılıklı ve yakın etkileşim içerisinde olduğu kişileri ve bu kişilerle olan ilişkilerini içermektedir. Bireyin üzerinde en büyük etkiye sahip olan bu sistem en temelde anne-babayı, kardeşleri, yakın akrabaları, okulu, öğretmenleri ve arkadaş gruplarını kapsamaktadır (Bronfenbrenner 1986). Çocuğun değişen ihtiyaçları ve gelişim sürecine paralel olarak farklı mikrosistemler ile olan ilişkilerinde değişiklikler olabilmektedir. Örneğin ergenlik dönemindeki ergen-aile-arkadaş ilişkisi çocukluk dönemindeki kurulan ilişkilere göre farklılıklar göstermektedir.

Mezosistem: Çocuk ve ergenin aktif bir katılımcı haline geldiği iki veya daha fazla mikrosistem arasındaki etkileşimi içermektedir (Bronfenbrenner 1986). Aile ve akranlar, aile ve okul yönetimi ve aile ve öğretmenler arasındaki etkileşim en temel mezosistem yapıları olarak ele alınmaktadır. Bu yönüyle mezosistemin, mikro sistemdeki yapılarla arasında bir ilişki ve etkileşimin olduğu görülmektedir (Muuss 2006; Lau ve Ng, 2014).

Ekzosistem: Çocuk ve ergenin doğrudan içinde bulunmadığı fakat onun gelişimini dolaylı olarak etkileyen etkileşimleri içermektedir (Bronfenbrenner, 1986). Ekzosistem iki yönlüdür. Bu şekilde ekosistemde meydana gelen ve mikrosistemi etkileyen olaylar da ters yönde meydana gelebilir. Örneğin ekosistemdeki bir olay mikrosistemdeki bir bireyi dolaylı olarak etkileyebilirken aynı kişi mikro sistem içinde ekosistem üzerinde bir etkiye neden olabilecek bir olayı oluşturabilir (Lau ve Ng, 2014). Örneğin ebeveynlerin iş durumunun (yoğun iş temposu ve stresi, işsizlik) veya işyerindeki rol ve sorumluluklarının ergenlerin gelişimini dolaylı olarak etkilediği gözlenmiştir (Schneewind, 1986). Ayrıca okul yöneticilerinin okulda meydana gelen saldırgan davranışlara karşı tutumları, alınan önlemler, disiplin cezaları vb. ekzosistem kapsamında ele alınabilir (Barboza ve diğerleri, 2009).

Makrosistem: Çocuk ve ergenin gelişiminde yine doğrudan etkisi bulunmayan ama beraberinde bireyin içinde yaşadığı sosyo-kültürel ve ekonomik çevreyle olan dolaylı etkileşimini içermektedir. Bir toplumdaki yasalar, politikalar, kültürel değerler, inanç sistemleri, yaşam tarzları ve kitle iletişim araçları vb. makrosistemde yer almaktadır (Bronfenbrenner, 1986). Örneğin şiddetin toplumsal olarak kabul gördüğü ve sıkça uygulandığı toplumlarda zorbalık davranışlarına daha çok rastlandığı tespit edilmiştir (Yoneyana ve Naito, 2003).

Kronosistem: Ekolojik sistemler kuramında bütün sistemleri kapsayan en son sistem ise çocuğun içinde yaşadığı çevrede, zaman içinde olan değişimlerin çocuğun gelişimini hangi ölçüde etkilediğini ifade eden kronosistemdir. Kronosistem en basit şekli ile bir yaşam geçişine odaklanmaktadır. Genel olarak bakıldığında zaman içerisinde olan bu değişimlerden bazıları normatif (örn. ilkokula başlama, erinlik) iken bazıları normatif olmayan (örn. boşanma, ebeveyn ölümü, taşınma) geçişler olabilir. Bu tür geçişler yaşam süresi boyunca meydana gelirler ve genellikle gelişimsel değişim için doğrudan itici bir güç görevi görürler. (Bronfenbrenner, 1986). Örneğin kronosistem bağlamında akran zorbalığını incelediğimiz zaman zorbaca davranışlar yapma ve bunlara maruz kalmanın zaman içerisinde nasıl değiştiğini incelemek gerekmektedir.

Son yıllarda akran zorbalığı, ergenlerin hem okulda hem de gündelik yaşamlarında onların gerek fiziksel sağlıklarını gerekse de ruh sağlıklarını tehdit eden önemli bir şiddet türü haline gelmiştir (Limo, 2015). Akran zorbalığı özellikle gelişimin her açıdan hızlı ilerlediği ergenlik döneminde birçok olası olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Bu açıdan zorbalık ergen gelişim sürecini olumsuz etkileyecek durumlardan bir tanesi olarak görülmektedir (Elliott, 2002). Ekolojik sistem kuramının yapısı temel alındığında zorbalık gözlenebilen ekolojik bir olaydır ve kişisel ve kişilerarası değişkenlerin karşılıklı etkileşiminin bir ürünüdür. Ekolojik bağlamda aile, okul, akran grubu ve diğer toplumsal faktörler bireyin hem kişisel özelliklerini etkilemekte hem de onlardan etkilenmektedir (Öztürk, Kutlu ve Atlı, 2014).

Sonuç olarak akran zorbalığı, çocukların ve ergenlerin bireysel özelliklerinden kaynaklanan tek yönlü bireysel bir sorun olmaktan ziyade aile, arkadaş, okul, öğretmen ve içinde yaşanılan kültürün de rol oynadığı çok boyutlu ve karmaşık bir yapının ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada ergenlik döneminin riskli davranışlarından biri olan akran zorbalığına etki eden çevresel faktörlerin Bronfenbrenner'in Ekolojik Sistemler Kuramı çerçevesinde ele alınıp incelenmesi esas alınmıştır. Bu doğrultuda ergenlerde akran zorbalığını konu alan yönetmenliğini Ilmar Raag'ın yaptığı "Klass" adlı film çalışma kapsamında incelenmek için seçilmiştir. Bu filmin seçilme nedeni ise toplam süresi 99 dakika olan bu filmin yaklaşık 61 dakikasında akran zorbalığına ilişkin sahnelere yer verilmiş olmasıdır. Diğer yandan filmin

akran zorbalığına ilişkin bireyin arkadaş gruplarından, ebeveynlerine, okul, öğretmenler ve diğer ilişkili olduğu ekolojik faktörlere yönelik birçok sahneyi içermesi nedeniyle Bronfenbrenner'in Ekolojik Sistemler Kuramı bağlamında analiz edilmesi uygun bulunmuştur.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı ergenlerde akran zorbalığını konu alan "Klass" adlı filmin Bronfenbrenner'in Ekolojik Sistemler Kuramı temelinde analiz edilmesidir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. "Klass" adlı filmde akran zorbalığı türlerine ilişkin yer alan sahneler ve sahnelere ilişkin içerikler nelerdir?
2. "Klass" adlı filmde yer alan akran zorbalığı türlerine ilişkin sahneler Bronfenbrenner'in Ekolojik Sistemler Kuramı çerçevesinde açıklanabilir mi?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışma yönetmenliğini Ilmar Raag'ın yaptığı "Klass" adlı filmi Bronfenbrenner'in Ekolojik Sistemler Kuramı temelinde analiz eden betimsel bir çalışmadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem araştırılması amaçlanan olgular hakkında ilgili yazılı ve görsel materyallerin analizini içermektedir (Goodson ve Walker, 1988; Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Filmin Künyesi

Yönetmen: Ilmar Raag.

Yapımcı: Ilmar Raag, Riina Sildos

Oyuncular: Vallo Kirs (Kaspar), Pärt Uusberg (Joosep), Lauri Pedaja (Anders), Paula Solvak (Thea)

Tarih: 2007

Ülke: Estonya

Süre: 99 Dakika

IMDB Puanı:8.0

Filmin Konusu: Estonya yapımı olan film bir lisede geçmektedir. Ana karakterlerden olan Joosep; arkadaşları tarafından hor görülen ve ezik diye tabir edilen, sessiz ve çekingen bir tiptir. Okulda her gün sınıf arkadaşları tarafından türlü zorbalıklara uğramasına rağmen bu duruma karşı çıkmak yerine gözden kaybolmaya çalışmakta ve okulun bitmesini beklemektedir. Diğer bir ana karakter olan Kaspar ise okumak için kırsal kesimden babaannesinin yanına gelmiştir. Kaspar, Joosep'in aksine dışlanmamak için sınıftaki popüler kişilere uyum sağlamaya çalışmaktadır. Ancak bir gün sınıfın en popüler üyesi olan Anders ile zıt düşünce kendisini Joosep'in yanında bulmuştur. Okul yönetimi ve ebeveynlerin yetersiz destek ve denetimiyle de artan akran zorbalığı neticesinde Joosep ve Kaspar dayanamayacak hale gelirler. İkili birlikte hareket ederek sınıf arkadaşlarının uyguladığı zorbalıklara karşı gelmeye çalışırlar (<https://www.sinemalar.com/film/80186/klass>).

İşlem

Bu çalışmada ergenlerde akran zorbalığını konu alan "Klass" adlı filmin Bronfenbrenner'in Ekolojik Sistemler Kuramı çerçevesinde analiz edilmesi amaçlanmıştır. Literatürdeki bilgi birikimine katkıda bulunmak ve bu alanda farklı bir bakış açısı sunmak amacıyla, filmde yer alan akran zorbalığı türlerine ilişkin çeşitli sahneler ve diyaloglar Bronfenbrenner'in Ekolojik Sistemler Kuramında yer alan temel katmanlara göre gruplandırılmış ve analiz edilmiştir.

Analiz sürecinde "Klass" adlı film önce iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı izlenerek kodlanmış sonra birlikte izlenerek ortaya çıkan değerlendirme listesine son şekli verilmiştir. Bu şekilde yapılan veri analizinin güvenilirliği; "Görüş birliği / Görüş birliği + Görüş ayrılığı x 100" formülü kullanılarak hesaplanmıştır (Miles ve Huberman, 1994). Bu formüle göre yapılan hesaplama sonucunda araştırmacının güvenilirliği %92 olarak hesaplanmıştır. Bu çalışmada araştırma sonuçlarının geçerliliğini sağlamak için ise veri analiz süreci detaylı bir şekilde açıklanmış ve bu doğrultuda filmde yer alan çeşitli sahne ve diyaloglara ilişkin doğrudan alıntılanmış örneklere yer verilmiştir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Verilerin analizi sonucunda elde edilen bulgulara ilişkin ilk olarak "Klass" adlı filmde akran zorbalığının türlerine ilişkin yer alan gösterim zamanı ve süre dağılımlarına ilişkin bulgular Tablo 1' de verilmiştir.

Tablo 1. "Klass" Adlı Filmde Akran Zorbalığı Türlerine İlişkin Sahnelerin Gösterim Zamanı, Süresi ve İçerikleri

Sahne	Filmdeki Gösterim Zamanı	Sahne İçeriği	Gösterim Süresi
1	01'.20" – 01'.24"	Sözel Zorbalık	4 Saniye
2	02'.05" – 02'.12"	Fiziksel Zorbalık Sözel Zorbalık	7 Saniye
3	03'.00" – 04.35"	Fiziksel Zorbalık Sözel Zorbalık	1 Dakika 35 Saniye
4	04'.36" – 05.55"	Sosyal Dışlanma- İzolasyon Zorbalığı Eşya Zorbalığı Cinsel Zorbalık	1 Dakika 19 Saniye
5	16'.38" – 17'.55"	Fiziksel Zorbalık Sözel Zorbalık Sosyal Dışlanma-İzolasyon Zorbalığı	1 Dakika 17 Saniye
6	18'.37" – 19'.25"	Sosyal Dışlanma-İzolasyon Zorbalığı	48 Saniye
7	19'.27" – 23'.45"	Eşya Zorbalığı	4 Dakika 18 Saniye
8	23'.58" – 25'.03"	Sözel Zorbalık Sosyal Dışlanma-İzolasyon Zorbalığı	1 Dakika 5 Saniye
9	25'.04" – 29'.00"	Sosyal Dışlanma-İzolasyon Zorbalığı	4 Dakika 56 Saniye
10	30'.30" – 32'.34"	Fiziksel Zorbalık Sözel Zorbalık	2 Dakika 4 Saniye
11	32'.50" – 35'.20"	Fiziksel Zorbalık Sözel Zorbalık Eşya Zorbalığı	2 Dakika 30 Saniye
12	35'.30" – 38'.10"	Sözel Zorbalık Sosyal Dışlanma-İzolasyon Zorbalığı Eşya Zorbalığı	2 Dakika 40 Saniye
13	45'.35" – 49'.15"	Fiziksel Zorbalık	3 Dakika 40 Saniye
14	50'.15" – 55'.30"	Fiziksel Zorbalık Sözel Zorbalık	5 Dakika 15 Saniye
15	59'.55" – 64'.07"	Fiziksel Zorbalık Söylenti Zorbalığı Cinsel Zorbalık	4 Dakika 52 Saniye
16	66'.20" – 70'.34"	Siber Zorbalık Sözel Zorbalık	4 Dakika 14 Saniye
17	72'.49" – 74'.20"	Siber Zorbalık	1 Dakika 31 Saniye
18	74'.25" – 80'.00"	Fiziksel Zorbalık Sözel Zorbalık Cinsel Zorbalık	5 Dakika 35 Saniye
19	80'.40" – 93'.31"	Fiziksel Zorbalık	12 Dakika 51 Saniye

Tablo 1 incelendiğinde filmde akran zorbalığının türlerine ilişkin ilk sırada 39 dakika 46 saniye ile fiziksel zorbalığa (%40,16) ilişkin sahnelerin yer aldığı, bunu sırası ile 26 dakika 26 saniye ile sözel zorbalığın (%26,70), 12 dakika 5 saniye ile sosyal dışlanma-izolasyon zorbalığının (%12,20), 11 dakika 46 saniye ile cinsel zorbalığın (%11,88), 10 dakika 47 saniye ile eşya zorbalığının (%10,89), 5 dakika 45 saniye ile siber zorbalığın(%5,80), 4 dakika 52 saniye ile de söylenti zorbalığının (% 4,91) izlediği tespit edilmiştir.

Aşağıda filmdeki akran zorbalığı türlerine ilişkin en çarpıcı sahnelere ilişkin diyalog örneklerine yer verilmiştir. Bazı sahnelerde birden fazla zorbalık türünün aynı anda yer alması durumunda en baskın zorbalık türü göz önüne alınarak örneklendirilmiştir.

Fiziksel Zorbalık

Çete, Josep'i tutar ve Anders fiziksel şiddet uygulamaya başlar.

Anders: Bugün özür dilemene gerek olmadığını mı sandın?

Toomas: Onu bizzat tekmeleyebilir miyim?

Anders: Tamam, dene. Normal bir tekme olsun.

Toomas, Josep'e bir tekme atar.

Anders: B... gibi tekme atıyorsun, herif hala ayakta durabiliyor! Haydi filmlerdeki gibi yapmayı deneyelim, bir tekmede yeri boylasın.

Paul: Bu mümkün değil!

Anders: Ama sen yine de Josep'i tek bir tekmeyle yere indirmeyi dene.

Olav: Tamam. Tam doğru anda bırakın.

Anders: Ne b... yemeye yüzüne vuruyorsun ki! Çürükleri herkes görebilecek!

Olav: Ne olur ki?

Anders: Kafan çalışmıyor mu senin? Sen bir daha vurmuyacaksın!

Anders: Tutun onu!

Paul: Kahretsin, ne dedim ben size? Bu vuruşla kimse yere düşmez.

Anders: Tutun şunu, bu işi kendim yaparım.

Anders, Josep'in göğüs kafesine çok sert bir tekme atar ardından ikinci tekmeyle atar ve Josep yere yığılır. Nefes almakta zorlanır.

Anders: Ne oldu ki? Nefes alabiliyor musun?

Paul: Ne sanıyordun ki, ciğerlerine tekme attın.

Anders: Biliyorum! Tamam, hadi bugünkü özür de kabul edildi diyelim. (50'.15" – 55'.30" /Fiziksel Zorbalık).

Sözel Zorbalık

Basketbol oynadıkları sahnede Josep'e

Anders: Faul, seni gerizekalı ayakaltında ne geziniyorsun?

Anders: Seni ahmak! Madem şut atamıyorsun, ne diye deniyorsun?

Paul: Hayatında ilk defa mı şut çekiyorsun? Tişörtünü giyme. Kaslarını görmek istiyoruz.

Anders: Hey, aşağılık herif, seninle konuşuyoruz! Duş almayacak mısın? Sınıfı kokutacaksın!

Seninle konuşurken yüzüme bak! (01'.20" – 04'.35" / Sözel Zorbalık).

Sosyal Dışlanma- İzolasyon Zorbalığı

Sınıf partisi sahnesi.

Anders: Kaspar! Bugün o ineği niye korudun?

Kaspar: Ne? Ben kimseyi korumadım.

Anders: Öyleyse Joosep'in dışarı çıkmasına neden izin verdin?

Thea: Ne fark eder, haydi gidelim.

Anders: İşte bizim o b... çuvalını koruyan adam burada!

Thea: Kes şunu!

Anders: Kokusu senin üzerine de sinebilir!

Kaspar: Ben kimseyi korumadım. Paul: Anders yapmış diyorsa, yapmışsındır.

Kaspar: Anders öyle diyorsa... Peki, koruduysam ne olacak?

Anders: Bana bak, adamım... Sınıfta kimse Joosep'i korumayacak.

Kaspar: Ah, doğru tabi. Sen öyle diyorsan. Patron sensin çünkü. (16'.38'' – 17'.55''/ Sosyal Dışlanma-İzolasyon Zorbalığı).

Cinsel Zorbalık

Paul: Joosep'in pantolonunu indir!

Anders: İndir şunu!

Olav: Bıçağı çek, belki o zaman onu öpebilir falan.

Joosep kaçmaya çalışır ancak Anders yakalar.

Anders: Cezanı henüz tam olarak çekmedin! Kıpırdama seni rezil! Kıpırdarsan, böbreklerini deşerim, anladın mı beni?

Anders: Bir şeyler yap. Joosep'in pantolonunu indir! Pantolonunu indir dedim sana, aşağılık herif! Daha ne kadar beklemem gerekiyor?

Kaspar, bıçak zoruyla Joosep'in pantolonunu indirmeye başlar.(74'.25'' – 80'.00''/ Cinsel Zorbalık).

Eşya Zorbalığı

Paul: Bu herifin böyle ayakkabılar giymesi normal mi?

Anders: Şimdi de başımıza sporcu mu kesildin?

Paul: Annesi sporcudur.

Anders: İnekler böyle ayakkabı giymezler!

Paul: Çakısı olan var mı?

Olav: Ben de var.

Paul: Bak, Joosep, ben gerçekten senin için en iyisini istiyorum. Bilirsin işte, sen çılgın p... tekisin. Çılgın p...ler "Sebix" marka ayakkabı giymezler. O yüzden, sana hiç uymayan bir markadan kurtulman için sana yardım etmek istiyorum. Tamam, sonra geri veririm.

(Ayakkabının marka logosunubıçakla keser)

Anders: Hadi, bugünlik yeterli olsun diyelim. Fakat yarın doğru düzgün özür dileyeceksin. Anlaşıldı mı? (32'.50'' – 35'.20''/ Eşya Zorbalığı).

Siber Zorbalık

Anders ve çetesi Joosep adına sahte bir mail adresi açıp, Kaspar'a bir mail atarlar. "Kaspar, seni seviyorum. Joosep."

Anders: Cevap geldi mi? Belki de bunun gerçekte Joosep olmadığını anlamıştır.

Paul: Ne fark eder?

Toomas: Cevap verdi.

Kaspar'ın cevap attığımailde "Joosep, ben homo değilim." yazıyordu.

Anders: Durun bir dakika. Haydi aynı şekilde Kaspar için de bir e-posta yaratalım. Ve aynı mesajı Joosep'e gönderelim.

Paul: Böylece onlara bir buluşma mı ayarlasak?

Anders: Sence buluşmaya gelirler mi?

Paul: Olayı çok basit tutalım. "Sahilde buluşalım, çok önemli". (72'.49'' – 74'.20''/Siber Zorbalık).

Söylenti Zorbalığı

Anders ders esnasında bir kâğıda yazı yazıp, Kaspar'ın kız arkadaşı Thea'ya gönderir. Kağıtta "Son giren i...." Thea, sen bir i.... mi seviyorsun?" yazıyordu. Buradaki direkt kurbanaya yönelik olmayan dolaylı bu hareket söylenti zorbalığı olarak değerlendirilebilir. (59'.55''–64'.07''/ Söylenti Zorbalığı).

Araştırmanın bir diğer temel bulgusundan olan Bronfenbrenner'in Ekolojik Sistemler Kuramına göre filmde yer alan akran zorbalığına ilişkin sahnelerin analizine yönelik verilere tablo 2' de yer verilmiştir.

Tablo 2. "Klass" Adlı Filmde Yer Alan Akran Zorbalığı Sahnelerinin Ekolojik Sistemler Kuramına Göre İncelenmesi

Sahne	Filmdeki Gösterim Zamanı	Sahne İçeriği	Gösterim Süresi
1	01'.20'' – 02'.12''	Mikrosistem	52 Saniye
2	03'.30'' – 05'.55''	Mikrosistem, Makrosistem	2 Dakika 25 Saniye
3	07'.45'' – 08'.10''	Makrosistem	25 Saniye
4	08'.58'' – 10'.10''	Mikrosistem, Mezosistem	1 Dakika 12 Saniye
5	12'.00'' – 12'.40''	Mikrosistem	40 Saniye
6	16'.38'' – 17'.55''	Mikrosistem	1 Dakika 17 Saniye
7	18'.37'' – 19'.25''	Mikrosistem	48 Saniye
8	19'.27'' – 23'.45''	Mikrosistem, Mezosistem, Ekzosistem	4 Dakika 18 Saniye
9	23'.58'' – 25'.03''	Mikrosistem	1 Dakika 5 Saniye
10	25'.04'' – 29'.00''	Mikrosistem, Mezosistem, Ekzosistem, Makrosistem	4 Dakika 56 Saniye
11	30'.30'' – 32'.34''	Mikrosistem	2 Dakika 4 Saniye
12	32'.50'' – 35'.20''	Mikrosistem	2 Dakika 30 Saniye
13	35'.30'' – 38'.10''	Mikrosistem, Makrosistem	2 Dakika 40 Saniye
14	40'.20'' – 41'.15''	Makrosistem	55 Saniye
15	41'.20'' – 43'.45''	Mezosistem	2 Dakika 25 Saniye
16	43'.50'' – 45'.04''	Mikrosistem, Mezosistem	1 Dakika 14 Saniye
17	45'.35'' – 49'.15''	Mikrosistem, Makrosistem	3 Dakika 40 Saniye
18	50'.15'' – 55'.30''	Mikrosistem	5 Dakika 15 Saniye
19	59'.55'' – 64'.07''	Mikrosistem	4 Dakika 52 Saniye
20	64'.08'' – 65'.49''	Mikrosistem, Mezosistem, Ekzosistem	1 Dakika 31 Saniye
21	66'.20'' – 70'.34''	Mezosistem, Ekzosistem	4 Dakika 14 Saniye
22	70'.50'' – 72'.30''	Mezosistem, Ekzosistem	1 Dakika 40 Saniye
23	74'.25'' – 80'.00''	Mikrosistem	5 Dakika 35 Saniye
24	80'.40'' – 93'.31''	Kronosistem	12 Dakika 51 Saniye

Tablo 2 incelendiğinde filmde akran zorbalığına ilişkin sahnelerin Bronfenbrenner'in Ekolojik Sistemler Kuramında yer alan katmanlar doğrultusunda analiz edilmesi sonucunda en çok ilişkili

olan katmanın 46 dakika 54 saniye ile mikrosistem (%47,37) olduğu bunu 21 dakika 30 saniye ile mezosistem (%21,71), 16 dakika 39 saniye ile ekzosistem (%16,81), 15 dakika 1 saniye ile makrosistem (%15,16) ve 12 dakika 51 saniye ile kronosistemin (%12,97) 'in izlediği tespit edilmiştir. Filmde bazı sahnelerde birden fazla ekolojik sistemlerin aynı anda yer aldığı tespit edilmiştir ve durum tabloda aynı sütunda yer verilerek gösterilmiştir.

Aşağıda filmdeki Bronfenbrenner'in Ekolojik Sistemler Kuramında yer alan katmanlara ilişkin en çarpıcı sahnelere ilişkin diyalog örneklerine yer verilmiştir. Bazı sahnelerin birden fazla katmanda aynı anda yer alması durumunda ise en baskın katman göz önüne alınarak örneklendirilmeye gidilmiştir.

Mikrosistem: Çocuğun veya ergenin günlük hayatta karşılıklı ve yakın etkileşim içerisinde olduğu kişileri (anne- baba, kardeş, yakın akraba, okul arkadaşları, öğretmenler, arkadaş grupları) ve bu kişilerle olan ilişkilerini içermektedir (Bronfenbrenner, 1986).

Annesi Joosep'in vücudundaki yara izlerini görünce endişelenir ve neler olduğunu sorar ardından babası Joosep'e şiddete şiddetle karşılık vermesi gerektiğini söyleyince Joosep'in ebeveynleri tartışmaya başlar.

Annesi: Joosep, kavga etmişsin.

Babası: En azından sende vurdun mu?

Annesi: Deli misin sen? Kiminle kavga ettin?

Babası: Eğer kavga ettiyse sorun yok ama korkarım ki birisi öylece sana döşemiş.

Joosep: Sayıları çok fazlaydı!

Babası: Kimler? Onlarla konuşacağım!

Joosep: Hayır! Bu, işleri daha da kötü yapar, artık o okulda okuyamam!

Babası: Doğru!

Annesi: Burada doğru olan ne olabilir? Kimdi onlar?

Joosep: Söylemeyeceğim, sizi ilgilendirmez! Kendim halledebilirim!

Babası: Güzel! Erkek adam kendi halletmeli! Yoksa kimse ona saygı duymaz!

Annesi: Sen neden bahsediyorsun! Baksana, ya onu sakat bırakırlarsa. Gazeteleri görmüyor musun? Sen maço olabilirsin ama Joosep öyle değil.

Babası: O korkağın teki! Lanet olsun, bir erkek gibi davranmalı!" (64'.08'' – 65'.49''/Mikrosistem).

Mezosistem: Çocuk ve ergenin aktif bir katılımcı haline geldiği iki veya daha fazla mikrosistem (aile ve akranlar, aile ve okul yönetimi, aile ve öğretmenler) arasındaki etkileşimi içermektedir (Bronfenbrenner, 1986).

Joosep'in annesinin arayıp durumu bildirmesi üzerine öğretmen, sınıfta bir konuşma yapmaya karar verir fakat sınıfın Joosep'i suçlamasıyla karşılaşır. Joosep bu durum üzerine eve döndüğünde ebeveynlerini suçlar ardından babasıyla tartışma yaşarlar.

Joosep: Sana öğretmenimi aramanı ben mi söyledim?

Babası: Dur bir dakika... Ben kimseyi aramadım.

Joosep: Kahretsin!

Babası: Annen aramış olmalı. Ne oldu?

Joosep: Öğretmen sınıfa gelip Joosep'i kim dövdü diye sordu.

Babası: Ya sonra?

Joosep: Kimse bir şey anlatmadı.

Babası: Ve sen de kaçtın mı?

Joosep: Peki ne yapsaydım? (70'.50'' – 72'.30''/ Mezosistem).

Ekzosistem: Çocuk ve ergenin doğrudan içinde bulunmadığı fakat onun gelişimini dolaylı olarak etkileyen etkileşimi içermektedir (Bronfenbrenner, 1986).

Öğretmeni Joosep'e ödevini sorduğunda Joosep'in ödev defterinin çalındığını söylemesiyle öğretmen tüm sınıfı ayakta bekletme cezasını verir. Paul, okul müdürüne Joosep'in defterini Kaspar'ın çaldığını söylemiştir. Bunun üzerine okul müdürü ve Kaspar'ın konuşması sırasında okul müdürü kırsaldan gelen Kaspar'a inanmaz ve onu okuldan göndermekle tehdit eder. Okuldan gelen şikâyet telefonu üzerine büyükannesinin Kaspar ile konuşması üzerine Kaspar yeterince açıklama yapmaz bu durumda büyükannesi Kaspar'a inanmaz.

Müdire: Peki öyleyse defteri kimin aldığı nasıl oldu da göremedin? Bana yalan söylüyormuşsun gibi geliyor. Seni bu okulda tutmak için herhangi bir zorunluluğumuz olmadığını biliyor musun? Seni derhal, Antsla'daki ailenin yanına geri gönderebiliriz. O not defterini sen aldın.

Kaspar: Ben mi? Bunu size kim söyledi?

Müdire: Paul.

Kaspar: Paul mü? Onu Paul aldı.

Müdire: Bu sana da gülünç gelmiyor mu? Paul bu sınıftaki en iyi öğrencidir. Not defterini ne yapsın ve neden yalan söylesin ki?

Kaspar: Peki benim ne işime yarar ki? Ben neden yalan söyleyeyim?

Müdire: Pekâlâ. Bu durumu daha fazla soruşturmayacağım. Ama büyükannene söylediklerimi hatırla: Kötü notlar, kötü davranışlar ve senin gibi bir köy çocuğu bu okuldan atılır. Anlıyor musun, Kaspar?

Kaspar: Evet.

Müdire: Gidebilirsin. (25'.04'' – 29'.00''/ Ekzosistem)

Makrosistem: Çocuk ve ergenin gelişiminde yine doğrudan etkisi bulunmayan ama beraberinde bireyin içinde yaşadığı sosyo-kültürel ve ekonomik çevreyle olan dolaylı etkileşimini içermektedir. Bir toplumdaki yasalar, politikalar, kültürel değerler, inanç sistemleri, yaşam tarzları ve kitle iletişim araçları vb. makrosistemde yer almaktadır (Bronfenbrenner, 1986).

Ders bittiğinde sınıftan çıkınca Anders ve çetesi koridorda Kaspar'ı tutarlar ve arkadaşı Joosep'e fiziksel şiddet uygularlar ardından ayakkabısının marka logosunu keserler. Joosep ve Kaspar derse biraz geç gelirler ve öğretmen Joosep'e ayakkabılarının nerede olduğunu sorar. Bunun üzerine Joosep marka karşıtı bir konuşma yaparak kıyafetindeki marka logosunu da yırtar (35'.30'' – 38'.10'' /Makrosistem).

Kaspar ile kız arkadaşı Thea arasında şu diyalog geçer:

Thea: Birdenbire Joosep'le bu alakan neden? Onu neden bu kadar fazla koruyorsun?

Kaspar: Peki ne yapmalıyım? Durup diğerlerinin onu itip kakmasını mı izlemeliyim?

Thea: Ama diğer çocuklarla kavga etmen falan, gerçekten aptalca.

Kaspar: Thea hayatımda ilk defa şunu hissediyorum ki... Bunun bir şeref meselesi olduğunu hissediyorum. (40'.20" – 41'.15" / Makrosistem)

Kronosistem: En basit şekli ile bir yaşam geçişine odaklanmaktır. Bu tür geçişler yaşam süresi boyunca meydana gelir ve genellikle gelişimsel değişim için doğrudan itici bir güç görevi görür (Bronfenbrenner 1986). Kronosistem bağlamında akran zorbalığını incelediğimiz zaman örneğin okul döneminin başında zorbalık davranışlarınamaruz kalan bir ergen, içinde bulunduğu akran grubunun etkisiyle dönem sonunda kendisini zorba davranışlar sergileyen biri olarak bulabilir (Barboza ve diğerleri. 2009).

Film boyunca defalarca Anders ve çetesinin her tür zorbalığına maruz kalan Joosep ve Kaspar son olarak Joosep'in maruz kaldığı cinsel ve fiziksel saldırının bardağı taşırdığını düşünerek birlikte bir karar alırlar ve plan yaparlar. Bu plan doğrultusunda Joosep babasının evdeki silahlarını çantasına koyarak okula gelir ve Kaspar ile buluşur. Birlikte yemekhaneye girerler. Yemekhanenin kapısında Kerli ile karşılaşılır.

Kerli: İçeri mi gireyim yoksa dışarı mı çıkayım?

Kaspar: Dışarı çık.

Kerli: Teşekkür ederim.

Kaspar: Ne oldu?

Joosep: Korkuyor musun?

Kaspar: Bu hep istediğimiz bir şeydi. Haydi gidelim.

Anders ve çetesinin masasına doğru giderler. Anders gördüğünde Kaspar ateş eder ama ıskalar. Yemekhanede kargaşa çıkar. Bu esnada kaçışmaya çalışan Anders ve çetesinin üzerine rastgele ateş etmeye başlarlar ve Anders ve tüm çete üyelerini öldürürler. Bir tek Thea sağ kalır. Joosep ona sıkacakken Kaspar onu korur. Yaptıkları plan gereği Kaspar ve Joosep son mermileriyle kendi kafalarına sıkarak intihar edeceklerdir. Joosep kafasına dayadığı silahı sıkar fakat Kaspar bunu yapmaz.

Kaspar: Size rağmen ölmeyeceğim. (Filmin final sahnesi/ 80'.40" – 93'.31" / Kronosistem).

Tartışma

Ergenlerde akran zorbalığını konu alan yönetmenliğini Ilmar Raag'ın yaptığı 2007 Estonya yapımı "Klass" adlı filmin Bronfenbrenner'in Ekolojik Sistemler Kuramı temelinde analiz edilmesini amaçlayan bu filmin analiz sonuçlarına göre toplam süresi 99 dakika olan filmin yaklaşık 61 dakikasında akran zorbalığının farklı türlerine yönelik sahnelerin yer aldığı tespit edilmiştir. Filmde zorbalık türlerinden ise en fazla fiziksel zorbalığa yönelik sahnelere yer verildiği görülmüştür. Filmde tespit edilen bu bulgunun literatürde (Coşkun, 2018; Çelenk Adalar ve Yıldızlar, 2019; Hanani, 2018; Kepenekçi ve Çinkır, 2006; Karakuş-Şahbaz, 2019; Mercan ve Sarı, 2018; Tural Hesapçioğlu ve Yeşilova, 2015) tarafından gerçekleştirilen ve ergenler arasında en fazla rastlanan zorbalık türünün fiziksel zorbalık olduğunu ortaya koyan araştırma bulgularıyla tutarlılık gösterdiği tespit edilmiştir. Ayrıca (Birkinshaw ve Eslea, 1998; Borg ve Falzon, 1989; Boulton, 1997; Hazler, Miller, Carney ve Green, 2001; Naylor, Cowie, Cossin, Bettencourt ve Lemme, 2006) tarafından öğretmenlerin okullarda gözlemlediği zorbalık türlerine ilişkin gerçekleştirilen araştırmalarda öğretmenlerin, öğrenciler arasında en çok (%86,2) fiziksel zorbalığı rapor ettikleri ve bunu sözel zorbalığın izlediği bildirilmiştir. Bu

araştırmalardaki ortak nokta olarak öğretmenlerin fiziksel zorbalığı sözel ve toplumsal zorbalığa göre çok daha olumsuz olarak nitelendirdikleri tespit edilmiştir. Bu durum öğretmenlerin daha önemli buldukları için fiziksel zorbalığı daha sık rapor ediyor olabilecekleri gibi diğer zorbalık türleri fiziksel zorbalık kadar dikkat çekici olmadığından öğretmenler tarafından farkına varılmamış ve bu yüzden daha düşük sıklıkta bildirilmiş olabilir şeklinde yorumlanabilir.

Yine filmde akran zorbalığının kızlara oranla erkek ergenler tarafından daha fazlaca yapıldığına ilişkin sahnelerin çok fazla olduğu tespit edilmiştir. Bu durum literatürde (Abdulsalam, Al Daihani ve Francis, 2017; Arslan ve Savaşer, 2009; Bilik, 2019; Chan ve Wong, 2019; Corboz, Hemat, Siddiq ve Jewkes, 2018; Ertuğrul ve Eker, 2019; Gür, 2019; Hellström ve Beckman, 2020; Hong, Voisin, Cho, Smith ve Resko, 2018; Kanadıkırık-Kılıç ve Kılıç, 2013; Kaya, Candeğer ve Bedir, 2019; Kazarian ve Ammar, 2013; Kazancı ve İlci, 2018; Kızıllan, 2017; Li, Chen ve Li, 2020; Midgett, Doumas, Trull ve Johnson, 2017; Namlı, 2020; Öztuna, 2018; Öztürk, Tezel ve Öztürk, 2019; Topçu ve Dönmez, 2015) tarafından gerçekleştirilen ve erkeklerin kızlara göre çok daha fazla akran zorbalığına maruz kaldığını ortaya koyan araştırma bulgularıyla tutarlılık göstermektedir. Literatür incelendiğinde hem zorbalık yapan, hem de zorbalığa maruz kalan ergenlerin önemli bir bölümünün erkeklerden oluşması durumu ise ergenler arası en yaygın rastlanılan zorbalık türünün fiziksel zorbalık olduğu yönündeki yukarıdaki örnek araştırma bulgularıyla birlikte ele alıp değerlendirildiğinde; erkeklerin bedensel yapılarının yumruk, tokat, tekme atma ve bıçak çekme gibi güce dayalı fiziksel zorbalık eylemlerine daha yatkın olmalarından ve de bazı toplumsal çevreler içerisinde fiziksel şiddetin erkeklere ilişkin bir "erkeklik kimlik" göstergesiymiş gibi algılanıp, bazende kışkırtıcı bir tavırla desteklenmesinden kaynaklanan bir durum olarak yorumlanabilir.

Diğer yandan filmdeki akran zorbalığına ilişkin sahneler incelendiğinde erkek öğrencilerin grup halinde ve çeteleşme örüntüsü içinde daha çok zorbalık davranışını sergiledikleri görülmüştür. Bu durum literatürde (Baldry ve Farrington, 2000; Carney ve Merrell, 2001; Cohn ve Canter, 2003; Demaray ve Malecki, 2003; Mouttapa, Valente, Gallaher, Rohrbach ve Unger, 2004; Nansel ve diğerleri, 2001; O'Moore ve Hillery, 1989;

Pişkin, 2006; Salmivalli, 2010; Salmivalli ve Nieminen, 2002) tarafından gerçekleştirilen ve erkeklerin grup halinde çeteleşme şeklinde zorbalık yaptığını ortaya koyan araştırma bulgularıyla tutarlılık göstermektedir. Gerek filmde yer verilen akranlar arasında çeteleşme eylemleri olsun gerekse literatürdeki yukarıda yer verilen araştırma bulguları olsun akran zorbalığında çeteleşmenin önemine dikkat çekmesi ve çeteleşmenin önüne geçilmesine yönelik önleme çalışmalarının önemine ilişkin projeksiyon sunması açısından filmin bu yönde önemli mesajlar barındırdığı söylenebilir.

Ayrıca filmin analiz sürecinde ergenlerde akran zorbalığı kapsamında fiziksel zorbalık dışında rastlanılan ikinci en yaygın zorbalık türünün ise sözel zorbalık olduğu tespit edilmiştir. Bu durum literatürde (Çelenk Adalar ve Yıldızlar, 2019; Fekkes, Pijpers ve Verloo-Vanhorick, 2005; Kepenekçi ve Çınkır, 2006; Lessne ve Yanez, 2016; Pişkin, 2002; Pişkin, 2006; Richter, Palmary ve De-Wet, 2000; Santos, Cabral-Xavier, Paiva, ve Leite-Cavalcanti, 2014; Seals ve Young, 2003; Serra-Negra ve diğerleri, 2015; Stockdale, Hangaduambo, Duys, Larson ve Sarvela, 2002; Tınas Telci, 2019; Tural Hesapçioğlu ve Yeşilova, 2015) tarafından gerçekleştirilen ve fiziksel zorbalıktan sonra en çok rastlanılan zorbalık türünün sözel zorbalık olduğunu ortaya koyan araştırma bulgularıyla tutarlılık göstermektedir. Sözel zorbalığın birçok

çalışmada fiziksel zorbalıktan sonra en fazla görülen zorbalık türü olmasını aslında çoğu fiziksel zorbalık eyleminin gerçekleştirildiği anda buna sözel zorbalığında eşlik etmesi şeklinde açıklanabilir. Diğer yandan filmde görülen diğer zorbalık türlerinden; sosyal izolasyon ve dışlanma zorbalığı (Malhi, Bharti ve Sidhu, 2015; Mercan ve Sarı, 2018), cinsel zorbalık (Ateş ve Yağmurlu, 2010; Ayas ve Pişkin, 2011; Genç ve Aksu, 2010; Kepenekçi ve Çınkır, 2006; Kim, Kim, Maleku ve Moon, 2019; Peyton, Ranasinghe ve Jacobsen, 2017), eşya zorbalığı (Alper, 2008; Lessne ve Yanez, 2016), siber zorbalık (Schenk ve Fremoun, 2012; Sumter ve Baumgartner, 2016; Thomas, Connor ve Scott, 2015; Yaman, ve Peker, 2012) ve söylenti zorbalığı (Coşkun, 2018; Karakuş-Şahbaz, 2019) türlerinin, literatürdeki sıralan bu araştırma bulgularıyla tutarlılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Araştırmanın temel bulgularından bir diğeri olan "Klass"adlı filmde akran zorbalığına ilişkin sahnelerin Bronfenbrenner'in Ekolojik Sistemler Kuramında yer alan katmanlar doğrultusunda analiz edilmesi sonucunda ise en çok ilişkili olan katmanın mikrosistem olduğu bunu mezosistem, ekzosistem, makrosistem ve kronosistemin izlediği tespit edilmiştir. Mikrosistem, çocuğun veya ergenin günlük hayatta karşılıklı etkileşim içerisinde olduğu kişileri ve bu kişilerle olan ilişkilerini içeren bir sistemdir. Bu sistem en temelde aileyi, okulu, öğretmenleri ve arkadaş gruplarını kapsamaktadır (Bronfenbrenner, 1986). Bu bağlamda filmdeki kurban karakterlerinden biri olan Joosep karakterinin aile yapısı incelendiğinde babanın emekli bir asker olduğu, annenin ise pasif karakterde bir ev kadını olduğu görülmektedir. Ayrıca babanın sürekli okuldan dayak yiyip eve gelen çocuğuyla tartışıp onu aşağılaması ve sürekli şiddet göstermesi için teşvik edici söylemlerde bulunması ve bazen de çocuğuna karşı fiziksel şiddet uygulaması mikrosistem yapısının en temel ögesinden biri olan ailenin sistemindeki olumsuz etkilerin yansımalarını ortaya koymaktadır. Bu konuda literatürdeki (Baldry ve Farrington, 2000; Bernstein ve Watson, 1997; Butler ve Platt, 2008; Duncan, 2004; Olweus, 1980; Schwartz, Farver, Chang ve Lee-Shin, 2002; Şirvanlı-Özen, 2006; Totan ve Yöndem, 2007) tarafından gerçekleştirilen araştırma bulgularına göre aile ortamının özellikleri ile zorbalık davranışları arasında yakın bir ilişki bulunduğu dikkat çekilmektedir. Yine ilgi, sevgi ve sıcaklıktan yoksun bir aile ortamının (örn. yüksek düzeyde ebeveyn çatışması, çocuğa yönelik ihmal ve istismar) özellikle babaları ile aralarında negatif ve zayıf bir ilişki olduğu görülen ergenlerin zorbalık davranışları göstermesinde bu durumun tetikleyici bir rol oynadığı bildirilmiştir. Bu yönüyle filmdeki akran zorbalığı kurbanı olarak yer verilen Joosep'in aile yapısının özellikleri yukarıdaki araştırma bulgularıyla tutarlılık göstermektedir. Bu sonuç zorbalık davranışı gösteren ergenlerin evde fiziksel güce dayalı disiplin tekniklerinin kullanıldığı, saldırgan davranışlar göstermelerinin hoşgörü ile karşılandığı ve problem çözümünde fiziksel gücün yüceltildiği aile çevrelerinden gelme olasılıklarının yüksek olabileceği şeklinde yorumlanabilir.

Ergenin yaşamında önemli bir yer tutan bir diğer mikrosistem ise okul ve akran gruplarıdır. Okulun fiziksel ortamı, öğretmenlerin davranışları ve okul atmosferi akran zorbalığına yön verip zemin hazırlayan etmenler arasında yer almaktadır. Filmde akranlar arası zorbalığın daha çok okul bahçesi, kantin, sınıf ve koridorlarda bir kısmının ise okula gidiş geliş yol güzergâhlarında yapıldığı tespit edilmiştir. Literatürde (Buchanon ve Winzer, 2001; Craig, Pepler ve Atlas, 2000; Cooper ve Snell, 2003; Kepenekçi ve Çınkır, 2003; Öztürk, Kutlu ve Atlı, 2014; Seals ve Young, 2003; Smith ve Shu, 2000; Wolke, Woods, Stanford ve Schulz, 2001; Yurtal ve Cenkseven, 2007) tarafından yapılan bir dizi çalışmada zorbalığın yapıldığı

yerlere ilişkin hem öğretmenlerden hem de öğrencilerden elde edilen bulgulara göre zorbalığın en yüksek oranda okul bahçesinde yaşandığı bunu okul koridorları , sınıf ve okula gidiş-dönüş yolunun izlediği bildirilmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta hem öğretmenler hem de öğrenciler tarafından zorbalığın yapıldığı yerlere ilişkin en yüksek oranda okul alanlarına ilişkin yerlerin bildirilmiş olmasıdır. Bu bulgular filmde yer alan akran zorbalığının geçtiği okul mekanlarına fazlaca yer verildiği sahnelerle tutarlılık göstermektedir. Bu durum akran zorbalığı için okul ve yakın çevresinin ciddi risk taşıyan ve daha çok önlem alınması gereken yerler olarak değerlendirilebilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Bronfenbrenner'in Ekolojik Sistemler Kuramında ikinci sırada yer alan ve mikrosistemle iç içe geçmiş yapılardan bir diğeri mezosistemdir. Bu sistemde çocuğun ilişki içerisinde bulunduğu iki veya daha fazla mikrosistem (aile ve akranlar, aile ve okul yönetimi ve aile ve öğretmenler) arasındaki etkileşimler yer almaktadır (Bronfenbrenner 1986). Filmde akran zorbalığına maruz kalan zorba ve kurban öğrencilerin ailelerinin çocuklarının okul yönetimi ve öğretmenleri ile olan iletişimlerinin problemlili olduğu, çocuklarının okul yaşamıyla çok ilgisiz oldukları ve çocuklarını akademik ve sosyal yönden destekleyici bir ilişki yerine sadece eleştiren ve reddeden bir tutum sergiledikleri tespit edilmiştir. Bu durum literatürde (Akgün, 2005; Baldry, 2003; Bernstein ve Watson, 1997; Bridge,2010; Bowers, Smith ve Binney, 1994; Holmes ve Holmes-Lonergan, 2004; Holt ve Espelage, 2007; Olweus, 2003; Perren ve Hornung, 2005; Smokowski ve Kopasz, 2005; Spriggs, Iannotti, Nansel ve Haynie, 2007; Totan ve Yöndem, 2007) tarafından gerçekleştirilen araştırma bulgularıyla tutarlılık göstermektedir.

Bronfenbrenner'in Ekolojik Sistemler Kuramında üçüncü sırada yer alan ve ekzosistem adı verilen yapıda ergenin doğrudan içinde yer almadığı fakat onun gelişimini dolaylı olarak etkileyen öğeler bulunur. Örneğin ebeveynlerin eğitim durumu, meslekleri, işyerindeki rol ve sorumlulukları gibi ya da okul yöneticilerinin saldırgan ve şiddet içerikli davranışları görmezden gelmeleri ve öğretmenlere bu konu hakkında eğitim verilmemesi, okuldaki zorbalık davranışlarının artmasına yol açabilmektedir (Barboza ve diğerleri, 2009).Bu doğrultuda filmde kurban karakterini canlandıran Joosep'in babasının emekli bir asker olması geçmişte iş yaşamının stresli ve zorluklarla geçmiş olması ve babanın sürekli şiddet davranışlarını yücelten bir yanının olması ve de evde birden çok silah bulundurması ekosistem içerisinde değerlendirilebilir. Bu durum literatürde (Baldry ve Farrington, 2000; Duman Gürsoy, 2017; Gürsoy, 2010; Totan ve Yöndem, 2007) tarafından gerçekleştirilen araştırma bulgularıyla tutarlılık göstermektedir.

Yine filmde yer alan okul ortamındaki akranlar arası çok fazla saldırgan ve zorba davranışların sergileniyor olması ve bu durum karşısında okul yönetimi ve öğretmenlerin bu davranışları görmezden gelmesi, gerekli denetim ve önleyici girişimlerde yetersiz kalışı zorbalık davranışlarının giderek çok vahim sonuçlara yol açabileceğini göstermektedir. Bu durum literatürde (Bowers, Smith ve Binney, 1994; Idsoe, Solli ve Cosmovici, 2008; Kasen, Berenson, Cohen ve Johnson, 2004; Wienke-Totura ve diğerleri, 2009) tarafından gerçekleştirilen araştırma bulgularıyla tutarlılık göstermektedir. Ayrıca filmde zorbalık yapan öğrenciler ve arkadaşları incelendiği zaman, saldırgan davranışların gruptaki tüm arkadaşlar tarafından onaylandığı ve kabul edilebilir bir davranış olarak görüldüğü ve desteklendiği tespit edilmiştir. Bu durum literatürde Haynie, Nansel, Eitel, Crump, Saylor, Yu ve Simons-Morton (2011) tarafından gerçekleştirilen araştırma bulgusuyla tutarlılık göstermektedir.

Bronfenbrenner'in Ekolojik Sistemler Kuramında dördüncü sırada makrosistem yer almaktadır. Makrosistem çocuk ve ergenin gelişiminde yine doğrudan etkisi bulunmayan ama beraberinde bireyin içinde yaşadığı sosyo-kültürel ve ekonomik çevreyle olan dolaylı etkileşimini içermektedir. Bir toplumdaki yasalar, politikalar, kültürel değerler, inanç sistemleri, yaşam tarzları ve kitle iletişim araçları vb. makrosistemde yer almaktadır (Bronfenbrenner, 1986). Ayrıca zorbalığa ilişkin yaşanan ülkede ve bölgede şiddet davranışlarının yaygın bir toplumsal sorun teşkil etmesi ve şiddet davranışına ilişkin olumsuz modellerin çok fazla olması makrosistem düzeyinde akran zorbalığını etkileyen bir diğer faktör olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda analiz edilen filmin Estonya gibi bir İskandinav ülkesinde geçmiş olması ve Olweus (1997)'e göre İskandinav ülkelerinin akran zorbalığının görülme sıklığında dünyada üst sıralarda yer alıyor olması bu duruma örnek olarak verilebilir. Yine Yoneyana ve Naito (2003) tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada şiddetin toplumsal olarak kabul gördüğü ve sıkça uygulandığı toplumlarda zorbalık davranışlarına daha çok rastlandığı tespit edilmiştir. Bronfenbrenner'in Ekolojik Sistemler Kuramında son sırada yer alan ve bütün diğer sistemlerle etkileşim içinde bulunan kronosistem en basit şekli ile bir yaşam geçişine odaklanmaktadır. Bu tür geçişler yaşam süresi boyunca meydana gelirler ve genellikle gelişimsel değişim için doğrudan itici bir güç görevi görürler (Bronfenbrenner, 1986). Filmde sürekli akran zorbalığına maruz kalan Kaspar ve Joosep adlı başrol karakterlerinin film boyunca arkadaş çevrelerinden izole edilmeleri, sürekli şiddet görmeleri ama bu konuda gerek ailelerinden gerekse de okulda öğretmen ve yöneticilerden gerekli desteği almamaları ve tüm bunların etkisi ile filmin sonunda bu iki karakterin okulu silahla basarak zorbaca davranış sergileyen ve onlara seyirci kalan herkesi yine çok zorbaca bir eylem girişimiyle öldürmeleri, yani başlarda kurban olanların zamanla nasıl zorbaya dönüşebildiklerine ilişkin bir geçiş sürecinin varlığını çarpıcı bir biçimde gözler önüne sermektedir. Filmin bu final sahnesi kronosistemdeki yaşantı geçişine örnek teşkil eden bir durum olarak değerlendirilebilir. Bu konuda literatürde Barboza ve diğerleri (2009) tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada, okul döneminin başında zorbalık davranışlarına maruz kalan bazı ergenlerin, zamanla arkadaş ilişkilerinin değişmesi, aile ve okul yönetiminden alınan sosyal destek ile okul dönemi sonunda kurban olmaktan kurtulabildikleri gibi dönem başında sadece zorbalığa maruz kalan bazı ergenlerin ise içinde bulunduğu akran grubunun etkisiyle dönem sonunda kendilerini zorba davranışlar sergileyen biri olarak bulabildikleri tespit edilmiştir. Bu da filmde kronosistemle ilgili tespit edilmiş olan bulgularla tutarlılık göstermektedir. Diğer yandan filmin final sahnesinde yine zorbalığa uğrayan baş karakterlerden birinin intihar etmesi ise akran zorbalığı ile intihar riski arasındaki ilişki olduğunu (Flonery, Wester ve Singer, 2004; Furlong ve diğerleri, 2004; Güven, 2015; Polat-Külcü, 2015; Paulson ve Overall, 2001; Rigby, 2000) ortaya koyan literatür bulgularıyla ve Gençtanırım (2015) tarafından gerçekleştirilen ergen intiharlarını ekolojik bir bakış açısıyla inceleyen çalışmanın sonuçlarıyla tutarlılık göstermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma kapsamında ergenlerde akran zorbalığını bütün yönleriyle, çok çarpıcı bir biçimde ele alan "Klass" adlı film Bronfenbrenner'in Ekolojik Sistem Kuramı bağlamında analiz edilmiştir. Analiz sonucunda filmin Ekolojik Sistem Kuramına uygun olarak akran zorbalığını açıklamada yeterli veriler sunduğu tespit edilmiştir. Filmde akran zorbalığının iç içe geçmiş birçok ekolojik bağlantılarla ilişkisi olduğu görülmüştür. Özellikle de son zamanlarda

okullardaki zorbalık ve şiddet olaylarının akranlar arasında giderek yaygınlaşması da göz önüne alındığında böyle bir araştırmanın akran zorbalığının nedenlerini ve ilişkili olduğu çevresel süreçlere ilişkin bilgileri bir film üzerinden sunması açısından literatüre önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca bu çalışmada önemli bir sanat dalı olan sinemanın gücünden de yararlanılmış olması ergenlerde akran zorbalığının tüm yönleriyle ve çarpıcı biçimde ortaya çıkarılabilmesi açısından filmlerin önemli ve etkili bir aracı rol üstlenebileceğini ve bundan daha fazla yararlanılmasının gerektiğini ortaya koymaktadır.

Toplum içinde akran zorbalığı davranışlarının, her geçen gün giderek yaygınlaştığı, farklı şekillerde ortaya çıktığı ve bu durumun birçok yönden istenmeyen sonuçlara yol açtığı gerçeğinden hareketle, önlenmesine yönelik bireyin etkileşimde bulunduğu tüm ekolojik katmanlar kapsamında, bütüncül yaklaşıma dayanan bir bakış açısıyla, konunun ele alınmasına ve bu yönde daha etkin önleyici girişimlere ihtiyaç vardır. Diğer yandan akran zorbalığı okullardaki şiddetin en yaygın biçimi olup öğrencilerin gerek hedeflenen akademik kazanımlarını gerekse de fiziksel ve ruhsal sağlıklarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bunun önüne geçilmesi için özellikle de okullarda zorbalığı önleme, müdahale etme ve iyileştirmeye yönelik çeşitli çalışmalar yapılması ya da var olan çalışmaların geliştirilmesi önerilebilir. Bu kapsamda her okulun yapısı ve çevresel ihtiyaçlarına uygun bir zorbalık önleme programına ihtiyaç duyulabilir ve de bu tarz programların etkili sonuçlar vermesi için de öğrenci, veli, okul, öğretmen gibi tüm paydaşların iş birliği içinde birlikte yer aldığı çalışmalar planlanabilir. Ayrıca ülke düzeyinde şiddet ve zorbalıkla mücadele strateji planlarının yapılması ve illerde zorbalık davranışı gösteren ve zorbalığa maruz kalan bireylere psiko-destek verebilecek merkezlerin kurulması zorbalıkla mücadelede başarılı sonuçların alınmasında etkili olabilir. Yine kitle iletişim ve sosyal medya araçları yoluyla, akran zorbalığının süreç ve sonuçlarına ilişkin öğrenci, veli, okul ve toplumun her kesiminde farkındalık oluşturacak etkinliklere yer verilmesi zorbalıkla mücadelede önemli rol oynayabilir. Son olarak bu çalışma akran zorbalığı gibi toplumda yaygın görülen bir olayı bir sinema filmi üzerinden ve bir kuram çerçevesinde ele alıp analiz etmeye dayalı bir çalışmadır. Akran zorbalığına ilişkin farklı kuramlar yine konuyla ilgili farklı sinema filmleri yoluyla analiz edilebilir.

KAYNAKÇA

- Abdulsalam, A. J., Al Daihani. A. E. ve Franscis, K. (2017). Prevalenceandassociatedfactors of peervictimization (bullying) amonggrades 7 and 8 middleschoolstudent in Kuwait. *International Journal of Pediatrics*, 1-8.
- Akgün, S. (2005). *Akran zorbalığının anne-baba tutumları ve anne-baba ergen ilişkisi açısından değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Alper, İ. S. (2008). *İlköğretimde zorbalık*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Arslan, S. ve Savaşer, S. (2009). Akran zorbalığını önlemede okul hemşiresinin rolü. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, 2(3), 118-123.
- Ateş, A. D. ve Yağmurlu, B. (2010). Examining victimization in Turkish schools. *European Journal of Educational Studies*, 2(1), 31-37.
- Ayas, T. ve Pişkin, M. (2011). Lise öğrencileri arasındaki zorbalık olaylarının cinsiyet, sınıf düzeyi ve okul türü bakımından incelenmesi. *Ilkogretim Online*, 10(2), 550-568.
- Ayas, T. ve Pişkin, M. (2015). Akran zorbalığı ölçeği: Ergen formu. *Akademik Bakış Dergisi*, (50), 316-324.
- Baldry, A.C. ve Farrington, D.P. (2000). Bullies and delinquents: Personal characteristis and parental styles. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 10(1),17-31.
- Baldry, A. C. (2003). Bullying in schools and exposure to domestic violence. *Child Abuse & Neglect*, 27(7), 713-732.
- Barboza, G. E., Schiamberg, L. B., Oehmke, J. ve diğerleri. (2009). Individual characteristics and the multiple contexts of adolescent bullying: An Ecological perspective. *J Youth and Adolesc*,38(1),101-121.
- Bayhan, P. ve Işitan, A. (2010). Ergenlik döneminde ilişkiler: Akran ve romantik ilişkilere genel bakış. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*,20 (20), 33-44.
- Bernstein, J.Y. ve Watson, M.W. (1997). Children who are targets of bullying: A victim pattern. *J. Inter personal Violence*, 12: 483-498.
- Bilik, M. B. (2019). Liselerde akran zorbalığı/ Peer bullyingin high school. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(67), 557-563.
- Birkinshaw, S. ve Eslea, M. (1998). *Teachers' attitudes and actions toward boy & girl and girl & boy bullying*. Poster Presented at The Annual Conference of the Developmental Section of the British Psychological Society, Lancaster University.
- Bridge, B. (2010). *Zorbalık-mobbing bilinmeyen çeşitleri ve çözümleri*, (2. Baskı). İstanbul: Beyaz Yayınları.
- Bronfenbrenner, U. (1986). Ecology of the family as a context for human development: research perspectives. *Development Psychology*, 22,723- 742.
- Borg, M.G. ve Falzon, J.M. (1989). Primary school teachers' perception of pupils'undesirable behaviours. *Educational Studies*, 3, 251-259.
- Boulton, M.J. (1997). Teachers' views on bullying: definitions, attitudes and ability to cope. *British Journal of Educational Psychology*, 67, 223-233.

- Bowers, L. Smith, P. K. ve Binney, V. (1994). Perceived family relationships of bullies, victims and bully/victims in middle childhood. *Journal of Social Personal Relationships*, 11(2), 215-232.
- Boyd, D. ve Bee, H. (2006). *Life span development* (4th ed.). Boston: Pearson Education.
- Buchanan, P. ve Winzer, M. (2001). Bullying in schools: Children's voices. *International Journal of Special Education*, 16(1), 67-79.
- Butler, J.L. ve Platt, R. (2008). Bullying: A family and school system treatment model. *Am J Family Therapy*, 36, 18-29.
- Carney, A.G. ve Merrell, K.W. (2001). Bullying in schools: Perspective so under standing and preventing an international problem. *School Psychol Int*, 22(3), 364-382.
- Chan, H.C.ve Wong, D.S. (2019). Traditional school bullying and cyber bullyin perpetration: Examining the psychosocial characteristics of Hong Kong male and female adolescents. *Youth & Society*, 51(1), 3-29.
- Craig, W. M., Pepler, D. ve Atlas, R. (2000). "Observations of bullying in the playground and in the classroom." *School Psychology International*, 21 (1), 22-36.
- Cohn, A. ve Canter, A. (2003). Bullying: Facts for schools and parents. *National Association of School Psychologists*.11.07.2020 tarihinde http://www.naspcenter.org/factsheets/bullying_fs.html adresinden erişilmiştir.
- Cooper, D. ve Snell, J. L. (2003). Bullying. *Educational Leadership*, 60, 22-25.
- Corboz, J., Hemat, O., Siddiq, W. ve Jewkes, R. (2018). Children's peer violence perpetration and victimization: Prevalence and associated factors among school children in Afghanistan. *Plo Sone*, 13(2),1-16.
- Coşkun, A. (2018). *Ortaokula devam eden öğrencilerde akran zorbalığına neden olan etkenlerin incelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Çelenk-Adalar, T. E. ve Yıldızlar, O. (2019). Lise öğrencilerinde akran zorbalığı ve mağduriyetinin incelenmesi. *Sağlık ve Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(2), 24-31.
- David-Ferdon, C. ve Hertz, M.F. (2007). Electronic media, violence, and adolescents: An Emerging public health problem. *Journal of Adolescent Health* 41(9), S1-S5
- Demaray, M.K. ve Malecki, C.K. (2003). Perceptions of the frequency and importance of social support by students classified as victims, bullies and bully/victims in an urban middle school. *School Psychology Review*, 32, 471-490.
- Dempsey, A. G., Sulkowsky, M. L., Nichols, R. ve Storch, E. A. (2009). Differences between peer victimization in cyber and physical settings and associated psychosocial adjustment in early adolescence, *Psychology in the Schools*, 46 (10), 962-973.
- De Goede, I. H., Branje, S. J., Delsing, M. J., ve Meeus, W. H. (2009). Link ages over time between adolescents' relationships with parents and friends. *Journal of Youthand Adolescence*, 38(10), 1304-1315.
- Drakenberg, M. ve Vincenti-Malmgren, T. (2013). School principals' perceptions of 'basic values' in the Swedish compulsory school system in regard to Bronfenbrenner's Ecological Systems Theory. *Citizenship, Social and Economics Education*, 12(2), 118-128.

- Dracic, S. (2009). Bullying and peer victimization, *Materia Socio Medica*, 21 (4), 216-219.
- Doğan, A. (2010). Ekolojik sistemler kuramı çerçevesinde akran zorbalığının incelenmesi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 17(3), 149-162.
- Duman -Gürsoy, Ö. (2017). *Ordu ili Akkuş ilçesinde ergenlerin algılanan sosyal destek ile akran zorbalığına maruz kalma durumlarının incelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Anabilim Dalı, Avrasya Üniversitesi, Trabzon.
- Duncan, R.D. (2004). The impact of family relationships on school bullies and victims. bullying in American schools, Espelage, D. ve Swearer, S. (Ed). *A Social ecological perspective on bullying prevention and intervention* içinde (ss. 227-244). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Inc,
- Ertuğrul, F. ve Eker, E. (2019). Ön ergenlik döneminde zorbalık davranışı ile bazı sosyo-demografik değişkenler arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*, 5(2), 117-140.
- Espelage, D. L. ve Swearer, S. M. (2003). Research on school bullying and victimization: What have we learned and where do we go from here? *School Psych Rev*, 32, 365-383.
- Elliott, M. (2002). *Bullying. A practical guide to coping for schools* (3. Baskı). London: Longman Group UK Limited.
- Esen, B. K. (2003). Akran baskısı, akademik başarı ve yaş değişkenlerine göre lise öğrencilerinin risk alma davranışının yordanması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(24).79-85.
- Farrington, D. P. (1993). Understanding and preventing bullying. *Crime and Justice*, 381-458.
- Fekkes, M., Pijpers, F. M. I. ve Verloove-Vanhorick, S.P. (2005). Bullying: Who does what, when and where? Involvement of children, teachers and parents in bullying behavior. *Health Educ. Res*, 20, 81-91.
- Flonnery, D. J., Wester, K. L. ve Singer, M. I. (2004). Impact of exposure to violence in school on child and adolescent mental health and behaviour. *Journal of Community Psychology*. 32(5), 559-573.
- Furlong, M.J. ve diğerleri. (2004). Bullying and abuse on school campuses. Spielberger, C. (Ed). *Encyclopedia of Applied Psychology*. Hardbound: Elsevier Inc.
- Genç, G. ve Aksu, M. B. (2010). Genel lise öğrencilerinin zorba kurban davranışlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(2), 413-448.
- Gençtanırım, D. (2015). Ergen intiharlarının önlenmesi: Ekolojik bakış açısı, *Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 16(1), 151-164.
- Goodson, I. ve Walker, R. (1988). Putting life into educational research. Sherman R. R. ve Webb.R. B. (Ed), *Qualitative research in education: focus and methods*, içinde (ss. 108-122). London: Routledge.
- Gültekin Z. (2003). *Akran zorbalığını belirleme ölçeği geliştirme çalışması*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gür, N. (2019). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinde akran zorbalığı ve eşlik eden duygusal davranışsal sorunlar*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi/Tıp Fakültesi. Bursa.

- Gürsoy, E.C. (2010). *Ergenlerde sosyo-demografik özelliklere ve algılanan sosyal destek ile akran zorbalığına maruz kalmanın incelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klinik Psikoloji Anabilim Dalı, Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Güven, F., 2015, *Ortaokul 8.sınıf öğrencilerinin zorbalık yapmaları ile zorbalığa maruz kalmalarının, cinsiyet, anne-baba eğitimi, sosyoekonomik düzey ve empati eğilimi açısından incelenmesi*, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Toros Üniversitesi, Mersin.
- Güvenir, T. (2008) *Okulda akran istismarı*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Hanani, A.A. K. (2018). *Filistin'de lise öğrencileri arasındaki akran zorbalığının incelenmesi*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Haynie, D. L., Nansel, T. R., Eitel, P., Crump, A. D., Saylor, K., Yu, K., ve Simons-Morton, B. (2001). Bullies, victims, and bully/victims: Distinct groups of at-risk youth. *Journal of Early Adolescence*, 21, 29–49.
- Hazler, R.J., Miller, D.L., Carney, J.V. ve Green, S. (2001). Adult recognition of school bullying situations. *Educational Research*. 43, 133- 146.
- Hellström, L. ve Beckman, L. (2020). Adolescents' perception of gender differences in bullying. *Scandinavian Journal of Psychology*, 61(1), 90-96.
- Holmes, J. R. ve Holmes-Lonergan, H. A. (2004). The bully in the family: Family influences on bullying. Sanders, C.E. ve Phye, G.D.(Ed). *Bullying: Implications for the classroom*. içinde (111-135). San Diego: Elsevier Academic Press.
- Holt, M. K. ve Espelage, D. L. (2007). Perceived social support among bullies, victims, and bully-victims. *Journal of Youth Adolescence*, 36, 984-994.
- Holt, M., Bowman, C., Alexis, A., ve Murphy, A. (2018). Bullying, suicide, and suicide prevention in education. Shapiro, H. (Ed), *The Hand book of Violence in Education: Forms, Factors, and Prevention*. içinde (ss. 449-464). Hoboken, N.J: Wiley Blackwell.
- Hong, J. S., Voisin, D. R., Cho, S., Smith, D. C. ve Resko, S. M. (2018). Peer victimization and substance use among African American adolescents and emerging adults on Chicago's southside. *American journal of the psychiatry*, 88(4), 431-440.
- Idsoe, T., Solli, E. ve Cosmovici, E.M. (2008). Social psychological processes in family and school: More evidence on the irrelative etiological significance for bullying behavior. *Aggress Behav*, 34, 460-474.
- Jia, M. ve Mikami, A. (2018). Issues in the assessment of bullying: Implications for conceptualizations and future directions. *Aggression and violent behavior*, 41 (1), 108-118.
- Kanadıkırık-Kılıç, A. ve Kılıç, A. (2013). *MEB ortaöğretim kurumlarındaki öğrencilerin akran zorbalığına maruz kalma düzeyleri ve özgüven arasındaki ilişki*. Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü VI. Ulusal Lisansüstü Eğitim Sempozyumu Bildirileri. 23-29.
- Karakuş-Şahbaz, Y. (2019). *Ortaokul öğrencilerinde akran zorbalığı: Adana İli Yüreğir İlçesi pilot çalışma*. (Yayınlanmamış yüksek lisan tezi). Çağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Kasen, S., Berenson, K., Cohen, P. ve Johnson, J. G. (2004). The effects of school climate on changes in aggressive and other behaviors related to bullying, Espelage, D. ve Swearer, S. (Ed). *Bullying in American Schools: A Social-Ecological Perspective on Bullying*

- Prevention and Intervention* içinde (ss. 187-210). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Inc.
- Kaya, Z., Candeğer, H. ve Bedir, G. (2019). *Farklı okul türlerine devam eden ergenlerin zorba ve kurban olma düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi*. EJER Congress Bildiri Kitabı. 1344-1357.
- Kazancı, F. ve İlci, B. H. (2018). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinde spor yapma durumlarına göre atılganlık ve akran zorbalığı özelliklerinin incelenmesi, Bitlis ili örneği. *Uluslararası Dağcılık ve Tırmanış Dergisi*, 1(1),25-30.
- Kazarian, S. S. ve Ammar, J. (2013). School bullying in the Arab world: A review. *The Arab Journal of Psychiatry*, 24(1), 37-45.
- Kepenekçi, Y. ve Çınkır, Ş. (2003). Öğrenciler arası zorbalık. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 34, 236-253.
- Kepenekçi Y. ve Çınkır, Ş. (2006). Bullying among Turkish high school children. *Child Abuse Negl*, 30, 193-204.
- Kızıllıkan, İ. O. (2017). *Ergenlerde akran zorbalığı, sosyal destek ve depresyon arasındaki ilişkilerin değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kim, Y. K., Kim, Y. J., Maleku, A. ve Moon, S. S. (2019). Typologies of peer victimization, depression, and alcohol use among high school youth in the United States: measuring gender differences. *Social Work in Public Health*, 34(4), 293-306.
- Klass. (2007).<https://www.sinemalar.com/film/80186/klass>.
- Polat-Külcü, D. (2015). *Çocuklarda akran zorbalığı ve benlik saygısının incelenmesi*, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Mersin.
- Lau, J. ve Ng, Kok-Mun. (2014). Conceptualizing the counseling training environment using Brofenbrenner's ecological theory. *Int J Adv Counselling*, 36, 423-439.
- Lee, C. (2004). *Preventing bullying in schools: A guide for teachers and other professionals*. London: Paul Chapman Publishing.
- Lessne, D. ve Yanez, C. (2016). *Student Reports of Bullying: Results from the 2015 School Crime Supplement to the National Crime Victimization Survey. Web Tables*. (Report No. NCES 2017-015). Washington, D.C.: National Center for Education Statistics.
- Li, Q. (2006). Cyberbullying in schools: A research of gender differences. *School Psychol Int*, 27, 157-170.
- Li, L., Chen, X. ve Li, H. (2020). Bullying victimization, school belonging, academic engagement and achievement in adolescents in rural China: A serial mediation model. *Children and Youth Services Review*, 113, 1-8.
- Limo, S. (2015). *Bullying among teenager sandits effects*. (Bachelor's thesis). Turku University of Applied Sciences, Finland.
- Malhi, P., Bharti, B. ve Sidhu, M. (2015). Peer victimization among adolescents: relational and physical aggression in Indians chools. *Psychological Studies*, 60 (1), 77-83.
- Menesini, E. ve Salmivalli, C. (2017). Bullying in schools: the state of knowledge and effective interventions. *Psychology, Health & Medicine*, 22(1), 240-253.

- Mercan, H. ve Sarı, H. Y. (2018). Lise öğrencilerinde akran zorbalığı ve sosyodemografik değişkenlerle ilişkisi. *Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 26(1), 21-29.
- Midgett, A., Doumas, D. M., Trull, R. ve Johnson, J. (2017). Training students who occasionally bully to be peer advocates: Is a by stander intervention effective in reducing bullying behavior? *Journal of Child and Adolescent Counseling*, 3(1), 1-13.
- Miles, M.B.ve Huberman, A.M. (1994). *Qualitative data analysis*, Thousand Oaks, CA: Sage.
- Mouttapa, M., Valente, T., Gallaher, P., Rohrbach, L. A. ve Unger, J. B. (2004). Social network predictors of bullying and victimization. *Adolescence San Diego*. 39(154), 315-335.
- Muuss, R.E. (2006). *Theories of adolescence* (6th ed.). New York: McGraw-Hill Publishers.
- Namlı, G. (2020). *Ortaokul öğrencilerinde akran zorbalığı ve sosyal anksiyetenin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisan tezi). İstanbul Medipol Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Nansel, T.R., Overpeck M, Pilla RS., Ruan, W. J., Simons-Morton, B. ve Scheidt, P. (2001). Bullying behaviors among US youth: Prevalence and association with psycho-social adjustment. *JAMA*, 285(16), 2094-2100.
- Naylor, P., Cowie, H., Cossin, F., Bettencourt, R. ve Lemme, F. (2006). Teachers and pupils definitions of bullying. *British Journal of Educational Psychology*, 76, 553-576.
- O'Donnell, M. B. (2015). *The impact of bullying and actvariables on meaning in life for adolescents*. (Degree of master of science). Colorado State University, Colorado.
- Olweus, D. (1980). Familial and temper a mental determinants of aggressive behavior in adolescent boys: A casual analysis. *Development Psychology*, 16, 644-660.
- Olweus, D. (1995). *Bullying at school*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Olweus, D. (1997). Bully/victim problems in school: Facts and intervention. *European Journal of Psychology of Education*, 12(4), 495-510.
- Olweus, D. (2003). A profile of bullying at school. *Educational leadership*, 60 (6), 12-17.
- O'Moore, A.M.ve Hillery, B. (1989). Bullying in Dublin schools. *Irish Journal of Psychology*, 10(3), 426-441.
- Öztuna, A. (2018). *Dokuzuncu ve onuncu sınıf öğrencilerinde akran zorbalığı göstermenin ve akran zorbalığına maruz kalmanın psikolojik belirtilerle ilişkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisan tezi). İstanbul Üniversitesi, Adli Tıp Enstitüsü, İstanbul.
- Öztürk, N., Kutlu, M. ve Atlı, A. (2014). Ortaokul öğrencileri arasındaki zorbalık olaylarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*. 15(3), 43-63.
- Öztürk, A., Tezel, A. ve Öztürk, F. Ö. (2019). Bir ortaöğretim kurumunda akran zorbalığının değerlendirilmesi. *Konuralp Tıp Dergisi*, 11(1), 82-88.
- Paulson, B.L. ve Everall, R.D. (2001). The teen suicide research project. *The Alberta Journal of Educational Research*, 47(1), 91-94.
- Perren, S. ve Hornung, R. (2005). Bullying and delinquency in adolescence: victims' and perpetrators' family and peer relations. *Swiss Journal of Psychology / Schweizerische Zeitschrift für Psychologie / Revue Suisse de Psychologie*, 64(1), 51-64.
- Peyton, R. P., Ranasinghe, S.ve Jacobsen, K. H. (2017). Injuries, violence, and bullying among

- middle school students in Oman. *Oman Medical Journal*, 32(2), 98-105.
- Pişkin, M. (2002). Okul zorbalığı: Tanımı, türleri, ilişkili olduğu faktörler ve alınabilecek önlemler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim*, 2(2), 531-562.
- Pişkin, M. (2006). *Akran zorbalığı olgusunun ilköğretim öğrencileri arasında yaygınlığının incelenmesi*. I. Şiddet ve okul: Okul ve çevresinde çocuğa yönelik şiddet ve alınabilecek tedbirler sempozyumu kitabı (s. 19). İstanbul. <http://iogm.meb.gov.tr/siddetveokul/index.htm> adresinden erişilmiştir.
- Richter, L., Palmay, I. ve Wet, D. (2000). The transmission of violence in schools: Birth to ten children's experiences of bullying. *Urban Health and Development Bulletin*, 3(3), 19-22.
- Rigby, K. (2000). Effects of peer victimization in schools and perceived social support on adolescent well-being. *Journal of Adolescence*, 23 (1), 57-68.
- Salmivalli, C. (2010). Bullying and the peer group: A review. *Aggression and Violent Behavior*, 15(2), 112-120.
- Salmivalli, C. ve Nieminen, E. (2002). Proactive and reactive aggression among school bullies, victims and bully-victims. *Aggressive Behavior*, 28, 30-44.
- Santos, J. A., Cabral-Xavier, A. F., Paiva, S. M. ve Leite-Cavalcanti, A. (2014). The prevalence and types of bullying in 13 to 17 year-old Brazilian school children. *Revista de Saude Publica*, 16(2), 173-183.
- Schenk, A.M. ve Fremouw, W. J. (2012). Prevalence, psychological impact, and coping of cyber bully victims among college students. *Journal of School Violence*, 11, 21-37.
- Schneewind, K.A. (1986). *Contextual approaches to family systems research: The macro/micro puzzle*. Presented at the Conference on Family Systems and Life Span Development. Max Planck Institute for Human Development and Education, Berlin, Germany.
- Schwartz, D., Farver, J. M., Chang, L. ve Lee-Shin, Y. (2002). Victimization in South Korean children's peer groups. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 30(2), 113-125.
- Scholl, G. ve Holman, I. (1981). *Impacts of main streaming during career building ages*, 13-21. In *Blindness*, 1980-81, (ss.72-80). Washington, D.C: American Association of Workers for The Blind.
- Seals, D. ve Young, J. (2003). Bullying and victimization: Prevalence and relationship to gender, grade level, ethnicity, self-esteem, and depression. *Adolescence*, 38(152), 735-747.
- Serra-Negra, J. M., Paiya, S. M., Bendo, C. B., Fulgencio, L. B., Lage, C. F., Correa-Faria, P., ve Pordeus, I. A. (2015). Verbal school bullying and life satisfaction among Brazilian adolescents: Profiles of the aggressor and the victim. *Comprehensive Psychiatry*, 57, 132-139.
- Slonje, R., ve Smith, P. K. (2008). Cyber bullying: Another main type of bullying? *Scandinavian Journal of Psychology*, 49(2), 147-154.
- Smith, P.K. ve Shu, S. (2000). What good school can do about bullying: findings from a survey in English school after a decade of research and action. *Childhood*, 7(2), 93-212.
- Smokowski, P. R. ve Kopasz, K. H. (2005). Bullying in school: An overview of types, effects, family characteristics, and intervention strategies. *Children and Schools*, 27 (2), 101-110.

- Spriggs, A. L., Iannotti, R., Nansel, T. R. ve Haynie, D. L. (2007). Adolescent bullying involvement and perceived family, peer and school relations: Commonalities and differences a crossrace/ethnicity. *The Journal of Adolescent Health, 41(3)*, 283-293.
- Stockdale, M.S., Hangaduamb., S, Duys, D., Larson, K., ve Sarvela, P.D. (2002). Rural elementary students', parents', and teachers' perceptions of bullying. *Am J Health Behav.26(4)*,266-77.
- Sumter, S. R. ve Baumgartner, S. E. (2016). Psychosomatic complaints in adolescence: Untangling the relationship between off line and online peer victimization, psychosomatic complaints and social support. *European Journal of Developmental Psychology, 14(4)*, 1-17.
- Şirvanlı-Özen, D. (2006). Ergenlerde akran zorbalığına maruz kalmanın yaş, çocuk yetiştirme stilleri ve benlik imgesi ile ilişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi, 21*,77-94.
- Thomas, H. J., Connor, J. P., ve Scott, J. G. (2015). Integrating traditional bullying and cyber bullying: challenges of definition and measurement in adolescents a review. *Educational Psychology Review, 27(1)*, 135-152.
- Tinas-Telci, H. (2019). *Liselerde akran zorbalığının yaygınlığı ve mağdurların sosyal kaygı düzeylerinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Topçu, A. E.ve Dönmez, A. (2015). Bir grup süreci olarak akran zorbalığı: katılımcı rollerinin cinsiyet ve sosyal statü açısından incelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi, 30(75)*, 1-17.
- Totan, T. ve Yöndem, Z. D. (2007). Ergenlerde zorbalığın anne, baba ve akran ilişkileri açısından incelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi, 8(2)*, 53-68.
- Tural Hesapçioğlu, S. ve Yeşilova, H. (2015). Lise öğrencilerinin zorbalığa ve zorbalara ilişkin duyguları, düşünceleri ve tutumları. *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi, 16(4)*, 284-293.
- Wienke-Totura, C.M., Mac.Kinnon-Lewis, C., Gesten, E.L., Gadd, R., Divine, K. P., Dunham, S., ve Kamboukos, D. (2009). Bullying and victimization among boys and girls in middle school: The influence of perceived family and school contexts. *J Early Adolesc, 29(4)*, 571-609.
- Wolke, D., Woods, S., Stanford, K. ve Shultz. (2001). Bullying and victimization of primary school children in England and Germany: prevalence and school factors. *Brit J Psychol, 92*, 673-696.
- Yaman, E ve Peker, A. (2012). Ergenlerin siber zorbalık ve siber mağduriyete ilişkin algıları. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. (11)3*, 819-833.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yoneyana, S. ve Naito, A. (2003). Problems with the paradigm: The school as a factor in understanding bullying (with special reference to Japan). *Br J Socio Educ, 24*, 315-330.
- Yurtal, F. ve Cenkseven, F. (2007). İlköğretim okullarında zorbalığın yaygınlığı ve doğası. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 28(3)*, 1-13.